

■ *Duoviri navales* – dva úředníci, kteří měli za úkol pečovat o výstavbu římského válečného loďstva.

■ *Interrex* – mezikrál, ustanovován byl zcela nepravidelně, a to pouze na 5 dnů, pokud bylo třeba provést volbu nových úředníků a v Římě nebyl žádný magistrát, který by ji mohl řídit.

■ *Praefectus urbi* – zástupce konsulů v Římě během jejich nepřítomnosti.

■ *Praetores* – první byl zřízen r. 367 př. n. l. s úkolem pomáhat konsulům v oblasti civilní jurisdikce. V roce 241 př. n. l. dostal kolegu (*praetor peregrinus*), který se věnoval soudním sporům mezi cizinci, nebo pokud se soudil římský občan s cizincem, zatímco druhý praetor (*urbanus*) organizoval soudní řízení výlučně mezi římskými občany. Další praetoři byli zřizováni především pro správu nově získaných zámořských území (provincií) nebo pro předsednictví specializovaných trestních porot. Koncem republiky byl počet těchto úředníků zvýšen na šestnáct.

■ *Quaestores* – nejnižší římské řádné úředníci, působící jako pomocníci konsulů. Roku 509 př. n. l. byli zřízeni dva quaestores jako správci státní pokladny (*aerarium*) a zároveň i státního archivu. V r. 421 př. n. l. byli zřízeni další dva quaestori, kteří doprovázeli konsuly na válečných taženích (vedli válečnou pokladnu). Další byli zřizováni pro správu provinčních pokladen. Jejich počet neustále stoupal, až r. 59 př. n. l. dosáhl čísla 40.

■ *Tresviri agris dandis adsignandis* – tříčlenná komise pro rozdělování pozemků v rámci agrárních reforem bratří Gracchů.

■ *Tresviri coloniae deducendis* – zřizování podle potřeby pro zakládání nových měst.

■ *Tribuni militum consulari potestate* – několikačlenný orgán (v počtu 3–8), který v letech 444–367 př. n. l., v souvislosti s bojem plebejů o konsulat, nahradil právě tento úřad.

■ *Tribuni plebis* – vznikli r. 494 př. n. l., aby ochraňovali plebeje před zvláště patricijů; původně byli čtyři, posléze se jejich počet zvýšil na deset. Byli osobně nedotknutelní (*personae sacrosanctae*).

■ *Vigintisexviri* – šestadvacetičlenný sbor nižších úředníků, který sestával z následujících funkcionářů:

- *decemviri stilitibus iudicandis* soudili spory o svobodu,
- *duoviri viis extra urbem purgandis* pro péči o silnice v Itálii,
- *quattuorviri praefecti iure dicundo Capuam, Cumas* vykonávali v zastoupení praetora jurisdikci v Kampánii,
- *quattuorviri viis in urbe purgandis* pečovali o cesty ve městě,
- *tresviri capitales (nocturni)* vykonávali dozor nad bezpečností ve městě a dohlíželi nad výkonem trestu smrti,
- *tresviri monetales* dohlíželi nad ražbou peněz.

V jednotlivých italských městech existovala obdobná struktura úřadů, někdy dokonce pod stejnými názvy.

Všichni dosud uvedení magistráti působili buď přímo v Římě, nebo v Itálii. V roce 241 př. n. l. bylo dobyté první mimoitalské území (Sicílie), kde byla o čtrnáct let později vytvořena první provincie. S postupnou expanzí Říma přibývaly další. Správu těchto území vyřešili Římané tak, že zprvu do nich byli posíláni k tomu účelu zvolení praetori. Později, když počet provincií vzrostl a řádnými magistráty nemohly být všechny obsazeny, je spravovali bývalí konsulové nebo praetori (*proconsules, propraetores*).

Každý magistrát měl právo zřídit si svůj vlastní poradní sbor (*consilium*). Výběr jeho členů i počet závisel pouze na něm a magistrát nebyl názorem tohoto orgánu nikterak vázán. Je jen pochopitelné, že v těchto konzultačních sborech vždy byli v hojné míře zastoupeni také právníci.

Obrovský rozsah římské říše spolu s množstvím nejrůznějších povinností, které přinášela její správa, si přímo vynutil, aby magistráti využívali služeb a pomoci dalších osob. Především jim byli přidělováni státní otroci (*servi publici*), kteří však pochopitelně nemohli plnit všechny úlohy. Proto byli stále více využíváni také římský občané, často nižšího původu, kteří jako placení pomocníci magistrátů představují právě ten prvek římské administrativy v období republiky, který nejlépe odpovídá současnému chápání termínu „úředník“.

Tito *apparitores* byli označováni také jako *officiales* nebo *ministeria* a prováděli úkony, které nemohl vykonávat magistrát sám nebo pomocí otroků. Dokonce tvořili i zvláštní korporaci. Zajímavé je, že jedním ze zvyků běžných již za republiky byla možnost odstupujícího apparitora navrhnout svého nástupce, který musel být na jeho místo ustanoven, což bylo někdy zneužíváno k prodeji těchto míst.

Nejdůležitější *apparitores*:

- *Scribae* – písaři byli nejváženějšími z *apparitores*, zastávali – dnešní terminologií – funkce tajemníků.
- *Lictores* doprovázeli magistráty s imperiem jako jejich tělesná stráž.
- *Accensi* měli zvláštní postavení (byli vybíráni z občanů nezařazených do vojska, úzce vázáni na konkrétního magistráta a odstupovali spolu s ním).

Kromě nich používali magistráti řadu dalších osob k pomocným službám: *viatores* (zřízenci provádějící další méně kvalifikované úkony), *praecoones* (hlasatelé), *nomenclatores* (hlásili jména osob, které s magistrátem jednaly nebo jež potkával), *geruli* (poslové) a celá řada těch, jejichž činnost byla spojena s náboženskými povinnostmi magistrátů (*haruspices* – zkoumali vnitřnosti obětovaných zvířat, *pullarii* – pečovali o kuřata, z jejichž chování se usuzovalo na vůli bohů atd.). Využívaní byli ovšem i odborníci jako *medici*, *architecti* a *interpretes*, jejichž profese není jistě třeba uvádět.

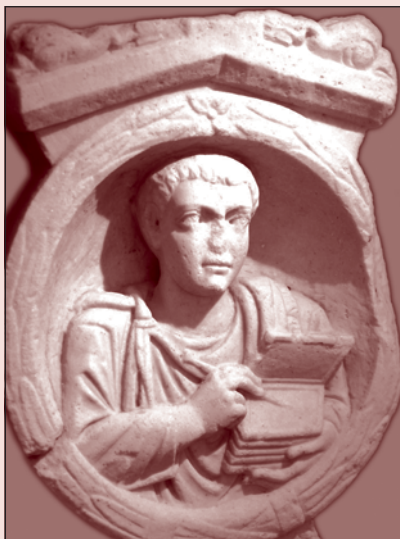
Byzanc byla pokračovatelkou tradic pozdní římské říše, i pokud se týká odborného sepisování dokumentů. Významným přelomem v historii pozdně antického notářství bylo vydání zákoníku *Ekloga* někdy v letech 739–741. S pokračující vulgarizací práva a stále intenzivnějším pronikáním řeckých prvků do římského práva došlo k výraznému rozšíření písemné formy právních dokumentů a zvýšila se tak i role notářů (*tabelliones*). *Ekloga* sice ještě nezavedla povinnost přibrat je k redigování právních dokumentů, ale v praxi byli nepochybně právě k tomu často využíváni. V jedné z novel císařovny *Ireny* z let 797–802 je stanoveno, aby některé druhy smluv psali notáři.

Mimořádně významná a zajímavá je novela císaře Lva VI. zvaného Filosof z přelomu 9. a 10. století, který dal také na základě justiniánských sbírek sestavit nový zákoník – *Basiliky*. Tato norma se přímo nazývá „*O notářích*“ a jsou zde stanoveny podmínky, za nichž může být uchazeč přijat do korporace notářů. Především se musel podrobit zkoušce u představeného této organizace (*primikeria*) za účasti dalších jejích členů a osvědčit, „*zda má potřebnou znalost zákonů, zda ovládá písarské umění dokonaleji než jiní*.“ Pro přijetí byly důležité též povahové vlastnosti uchazeče – jeho morální zachovalost. Ve druhém článku normy jsou specifikovány odborné a další požadavky na budoucího notáře. Zejména byl povinen znát zpaměti 40 titulů soudní příručky zvané *Procheiron*, vydané v r. 879, jež nahradila *Eklogu*. Šlo o přehlednou příručku soukromého, trestního i procesního práva. Musel se orientovat v 60 knihách *Basilik*. Musel také dosáhnout všeobecného vzdělání, aby se nedopouštěl chyb při pořizování dokumentů a nevybočoval ze správné mluvy – musel tedy mít stylistické schopnosti. Kromě toho bylo nezbytné, aby uchazeč dosáhl zralého věku (což lze interpretovat jako hranici 25 let) a byl nejen duševně, ale i tělesně vyspělý. Obdobnou úpravu najdeme rovněž v *Eparchiku* – souboru byzantských cechovních nařízení z 10. století, kde je kromě jiných řemesel a živností zmiňováno nejen notářství, ale také například bankéřství. Mimo jiné zde nacházíme informaci o tom, že právníký vzdělání notářů zajišťovala jejich korporace, a to pomocí soukromých učitelů, kteří byli korporací autorizováni. Pozoruhodné přitom je, že těmto učitelům bylo přímo zakázáno pouštět se do sepisování listin, a to pod hrozbou trestu výprasku a zbavení učitelské hodnosti.

Notářství, tak jak se vyvinulo v období pozdní římské říše, našlo své přímé pokračování v nástupnických státech Západořímské říše a především ve středověké Itálii. V době, kdy umění psaní nebylo vůbec běžné, měl písemný dokument velké kouzlo, zvláště když byla jeho autenticita potvrzena osobou, jež k tomu byla oprávněna. První „neantici“ notáři v Itálii byli ti, kteří působili v ostrogótském království. Pozdně antická praxe tedy byla převzata též prvním germánským královstvím na území Itálie, ve vizigótském státě a v království Langobardů. Tamější *scrivae* (písaři) a italští notáři odvozovali své postavení přímo od autority langobardských králů, kteří své *ius regale* naplňovali mj. i tím, že notáře jmenovali. V italských středověkých komunách se nakonec zrodilo notářství v podobě, v jaké je v podstatě známe dnes. Tito italští *notai* přitom byli přímými pokračovateli antických a zejména pozdně antických tabelliů.

Na samotném počátku vývoje římského notářství stojí beze všech pochyb písaři (scribae). Byli to římscí občané, i když někdy propuštěneckého původu, kteří však nebyli úředníky (magistráty), ale byli počítáni mezi jejich pomocníky (apparitores). Úkolem tehdejších písařů bylo dělat poznámky o úředních úkonech a vést nejrůznější záznamy o důležitých událostech i rozhodnutích.

Michal Skřejpek

Vyobrazení písaře, představitele první podoby římského notářství.

Forum Romanum, ruiny centra nejvýznamnější metropole antiky.

Francouzská talárová šlechta

Jaromír Císař

„Často se tvrdí, že francouzská šlechta byla uzavřenou kastou. Není nic nepřesnějšího. Každý zbohatlý měšťan mohl ze svého syna učinit šlechtice, umožnil-li mu vzdělání a zakoupil-li mu úřad ... V té nejmenší vesničce bylo v 17. století více úředníků než dnes. Žádná jiná evropská země nebyla vydána napospas právníkům a berním úředníkům v takové míře jako Francie ... Šlechta si již dávno za své životní poslání vybrala válku a francouzské měšťanstvo toho využilo k tomu, aby se chopilo administrativy a justice. Dodalo té i oné vynikajících kvalit. Sklon k pořádku a hospodárnosti, často vysokou inteligenci a někdy i odvahu. Mělo však také své nedostatky: ješitnost, lakotnost, žárlivost, tedy nedostatky, s jakými se setkáváme u Moliérových měšťáků a jaké nalezneme u měšťáků Balzacových.“ Takto výstižně a současně rozporně charakterizuje francouzskou talárovou šlechtu ve svých „*Dějínách Francie*“ spisovatel André Maurois. A skutečně, v 17. a 18. století sotva ve Francii najdeme jiný tak rozporný společenský jev.

Talárová šlechta vzešla z neurozeného měšťanstva, ale uzavřela se do aristokratické výlučnosti. Stala se mezi privilegovanými skupinou nejpochetnější, a přitom nejvíce vysmívanou a pohrdanou. Byla často považována za ochránce svobod proti monarchii, a přitom urputně bránila osvěcenským reformám. Vznikla díky královskému absolutismu, ale stavěla se proti němu a proslula jako nejvýznamnější politická opoziční síla za absolutní monarchie. Chtěla monarchii udržet, a přispěla přitom k jejímu pádu. Podívejme se však nejprve na to, jak francouzská šlechta taláru vůbec vznikla.

Středověké texty zachycují sociální rozdělení evropské feudální společnosti tak, že existují tři velké sociální kategorie lidí, čili stavy: *preláti*, kteří se modlí, *šlechtici*, kteří se bijí se zbraní v ruce, a *neurození*, ve Francii později zvaní *třetí stav*, kteří pracují. Příslušnost ke dvěma posledně jmenovaným stavům byla v zásadě dědičná. Příslušníci prvního stavu, duchovenstva, naopak vždy pocházeli z ostatních dvou stavů, protože v důsledku církevního celibátu zde nelze o dědičném původu vůbec mluvit.

Nabývání a pozbývání šlechtického stavu

Zrod raně středověké šlechty je nepochybně spojen s vojenskou službou a lenními vztahy. Vasal býval hlavně vojákem ve službě svého seniora a vykonával nejvznešenější řemeslo – řemeslo boje. Postupně se k atributu zbraně přidal i atribut pozemkové držby a vasalové tak spolu se svými seniory vytvořili *aristokratickou kastu*, odlišující se od ostatních výsadami a majetky, jež se v 10. a 11. století staly dědičnými. Z dalších šlechtických privilegií lze uvést jako nejvýznamnější tato: mohou být souzeni jen šlechtici sobě rovnými či v lenní hierarchii vyššími, jsou osvobozeni od všech daní a poplatků, bojují na koni, a nikoliv pěšky, a mohou vždy nosit zbraň.

Získat šlechtictví bylo možné v podstatě pěti způsoby:

- Nejběžnější bylo nabytí *narozením ve šlechtické rodině* (*noblesse native* neboli *noblesse de race* či *gentilisse*).

- Neurozená žena mohla získat šlechtictví *sňatkem s urozeným mužem*.

- Ve starší době se šlechtického stavu nabývalo rovněž *vstupem do rytířského řádu*, tedy *pasováním na rytíře*. Od 13. století je právo povyšovat do rytířského stavu vyhrazeno pouze králi. Pro šlechtice, kteří získávali své tituly již narozením, byl vstup do rytířského řádu stále více jen záležitostí spíše symbolickou či mravní.

- Vzácnejším a archaickým způsobem bylo nabytí šlechtického stavu *získáním léna* neboli *urozené držby*. V první polovině 13. století však byl takový způsob podmíněn panovníkovým souhlasem a složením poplatku do královské pokladny. Ani toto opatření ovšem dostatečně nebránilo tomu, aby měšťané dále rozmnožovali řady šlechticů. Rytíři, kteří se chtěli účastnit křížových výprav, totiž byli okolnostmi dosti často nuceni prodávat svá léna neurozeným zbohatlíkům. Ordonance Filipa III. z roku 1275 proto umožňovala neurozeným nabytí léna za podmínky složení poplatku královské komoře, ale stanovila, že napříště šlechtický stav s lénem na nabyvatele nepřechází.

- Za vlády Filipa IV. Sličného (1285–1314) se objevuje další, pro nás nejzajímavější způsob nabývání šlechtictví: *udělením* (*noblesse dative*), a to formou vystavení královských povyšovacích listů (*lettres d'noblesse*). I jím se šlechtictví nabývalo dědičně.

Povyšování do šlechtického stavu bylo považováno za výhradní královské právo (regál). Od konce 14. století se začal objevovat obyčej povyšovat do šlechtického stavu starosty a konšely královských měst a posléze i další královské úředníky. Stalo se postupně dobrým a uznávaným zvykem, že král uděloval šlechtický titul svým úředníkům jako odměnu za jejich služby. Na toto povýšení nebyl žádný nárok a jeho pravidla nebyla nikdy přesně upravena, platilo však několik podmínek.

Zachované instrumenty obsahují nejen písmo, ale i znamení, která jsou významným prostředkem ověřování autenticity a svojí hodnotou se rovnají pečetím. Notářská znamení mají ale i svou grafickou hodnotu. Základem je trojstupňová stavba, na níž vyrůstá „monstrancovitá stavba znamení“. Nejstarší znamení se dochovalo z r. 1313. Za základ znamení byl v nejstarší době používán notářův monogram. Později signa často obsahující tvary různých váz s květinou nebo stylizovanou bylinou. Jan z Pomuku používal liktorských prutů. Veřejní notáři ustanovení papežem užívali ve znamení dvou (svatopetrských) klíčů.

V listáři uloženém v archivu pražské metropolitní kapituly z přelomu 14. s 15. století (zn. Cod. VII) jsou nakresleny i dvě karikatury současných veřejných notářů: Mikuláše ze Svidné a Mikuláše z Maštova. Půjde nepochybně o jedno z nestarších vyobrazení praktických právníků, které se v českém prostředí dochovalo.

Poslední z velkého množství zachovaných instrumentů nesou datování z roku 1435. Husitské války přivodily širší společenské, náboženské i právní změny, které umlčely na čas činnost veřejných notářů. Lze rozumět, že v situaci, kdy pražské arcibiskupství nebylo až do r. 1561 řádně obsazeno, se systém veřejného notariátu v Čechách rozpadl. Na Moravě církevní struktury olomouckého biskupství natolik rozrušeny nebyly a o slezském veřejném notářství zaznamenala literatura některé údaje až do 16. století. Nicméně konstrukce jednotné struktury veřejného notářství českých zemí byla rozrušena natolik, že se více nejen neobnovila, ale ani v období stavovského státu nejsou známy snahy sledující tento cíl.

Nakonec se jen v krátkosti zmíníme o postavení právníků ve sféře kanonického práva platného na českém území. Leccos už bylo řečeno v partii o učitelích a studentech práv. Církevní instituce vybíraly, dá se říci záměrně, do určitých oficií muže s právníkými znalostmi. Bylo to předurčeno potřebou znalostí římsko-kanonického procesu, který se uplatňoval zejména v řešení disciplinárních záležitostí, při zkoumání platnosti voleb církevních hodnostářů, ve sporech o benefícia, v projednávání manželských sporů aj. Kapitulní statuty v Praze a Olomouci, které předepisovaly *děkanům* a *proboštům* některé povinnosti soudcovské a obhajovací, předurčovaly na tato místa erudované právníky. Dále úřady *biskupských oficiálů* a *generálních vikářů* nacházíme vesměs v rukách právníků. Oficiálům příslušelo řízení biskupských soudů, generálním vikářům vyřizování nesporné agendy. Řadu právníků zaznamenáváme i mezi *scholastiky* pražské kapituly, kteří drželi disciplinární pravomoc nad všemi správci nižších škol, a mezi *arcijábnými* s pravomocí *disciplinárními*. Právníky kanonisty objevíme samozřejmě i jinde, mezi představenými klášterů a v kapitulních společenstvích.

Na pražskou právníckou fakultu a po jejím oddělení od zbytku univerzity a konstituování zvláštního studia práv r. 1372 (*universitas iuristarum* nebo *canoniarum*) přicházeli samozřejmě posluchači nejen z českého státu, ale především z ciziny, nejvíce z okolních zemí, i když lze najít posluchače i ze vzdáleného severu Evropy, např. Švédsko. Od r. 1372 se až do zániku školy v r. 1419 zapsalo ke studiu 3563 scholářů.

Vladimír Kindl

Karel IV. (goblén ve Velké aule Karolína).